

Бочков П. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри права
та публічного адміністрування
Маріупольського державного університету

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК РІЗНОВИД ПОЗАКУЛЬТОВОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ECONOMIC ACTIVITY OF RELIGIOUS ORGANIZATIONS AS KIND OF EXTRA CULT RELIGIOUS ACTIVITY

У статті зроблено спробу подати визначення господарської діяльності релігійних організацій, адже це визначення постає необхідним для розуміння місця релігійних організацій в системі суб'єктів господарського права. Релігійну діяльність поділено на культову та позакультову, де культова діяльність, по суті, не вимагає від релігійної організації набуття статусу юридичної особи, адже така діяльність лежить поза межами господарського права, тоді як позакультова релігійна діяльність не може здійснюватися без набуття такого статусу.

Ключові слова: господарська діяльність релігійних організацій, релігійна діяльність, культова діяльність, позакультова діяльність, релігійна організація.

Статья посвящена проблеме определения хозяйственной деятельности религиозных организаций, т.к. это определение является необходимым для понимания места религиозных организаций в системе субъектов хозяйственного права. Религиозную деятельность в границах хозяйственного права необходимо делить на культовую и внекультовую, где культовая деятельность, по сути, не требует от религиозной организации статуса юридического лица, тогда как внекультовая религиозная деятельность не может осуществляться без получения такого статуса.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность религиозных организаций, религиозная деятельность, культовая деятельность, внекультовая деятельность, религиозная организация.

The article is devoted to the problem of determining the economic activity of religious organizations. This definition is necessary for understanding the place of religious organizations in the system of subjects of economic law. Religious activity within the boundaries of economic law should be divided into cult and non-cult, where the cult activity, in fact, does not require the religious organization to be a legal entity, while extra cult religious activity cannot be carried out without obtaining such status.

Key words: economic activity of religious organizations, religious activity, cult activity, non-cult activity, religious organization.

Вступ. Однією з найменш розроблених на сьогодні сфер взаємодії держави й релігійних організацій є господарська сфера. Тривалий час ці організації були позбавлені статусу юридичної особи, а отже, права займатися господарською діяльністю, і, як наслідок, величезний масив державно-конфесійних відносин залишився поза увагою вітчизняних правників. З набуттям Україною незалежності почався новий етап у розвитку означених відносин. Було прийнято низку найважливіших для держави законів, що визначили основні напрямки реалізації права на свободу совісті. Проте говорити про все-бічне правове оформлення господарської діяльності релігійних організацій ще рано, адже не тільки залишаються не розробленими основні моменти взаємовідносин держави й релігійних організацій у сфері господарювання, але й до цих пір постають невизначеними навіть основні поняття, що становлять правничий гlosarій в означеній сфері.

Постановка завдання. У ст. 35 Конституції України визначено, що « кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти однosoбово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» [1]. На жаль, законодавець не використовує поняття «релігійна діяльність» й не розкриває його суть в інших зако-

нодавчих актах щодо релігійних організацій, хоча, на нашу думку, саме через визначення поняття «релігійна діяльність» лежить шлях до визначення поняття й самої релігійної організації. Навіть у Законі «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. дефініція «релігійна діяльність» відсутня, проте вказано, що релігійна організація створюється з метою «задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру» [2]. Поняття «релігійна організація» не можна визначити без поняття «релігійна діяльність», адже головною метою будь-якої релігійної організації є здійснення релігійної діяльності. У вітчизняному правничому дискурсі є окремі дослідження з конституційного та цивільного права, в яких ідеється про проблеми свободи совісті, пошук моделей взаємодії держави й релігійних організацій, забезпечення конституційних прав громадян на свободу совісті та віросповідання, соціальний і правовий статус релігійних організацій (роботи М.Ю. Бабія, Н.О. Бардашевич, В.Ю. Баркова, С.М. Грудницької, Н.І. Черленяка, А.Н. Пере-верзєва, Д.О. Вовка, В.Є. Єленського, М.Ф. Рибачука, Ю.М. Тодики, І.В. Яковюка, Л.В. Ярмол), проте відсутні дослідження, присвячені господарсько-правовому тлумаченню поняття «релігійна діяльність», чим і зумовлена актуальність обраної нами теми статті.

Виклад основного матеріалу. Відправним пунктом у дослідженні будь-якої дефініції постас словник. В Юридичній енциклопедії знаходимо наступне визначення: «Діяльність релігійна – одна з основних категорій соціології релігії. Характеризує релігійно регламентовану практично-духовну активність віруючих, їх спільнот, релігійних інститутів. Змістом релігійної діяльності є своєрідна «матеріалізація» релігійних ідей. Вона детермінована релігійними переконаннями, почуттями, нормами, приписами, установками церкви та інших керівних релігійних структур <...> (М.Ю. Бабій)» [3, т. 2, с. 54].

У дослідженнях з релігійного права знаходимо: «Культова діяльність – сукупність дій, які відбивають особливості віровчення і сприяють установленню двостороннього зв’язку із надприродним світом» [4].

Цікавим для нашого дослідження постає визначення культової діяльності, подане в Українській релігієзнавчій енциклопедії: «Культова діяльність релігійна – це сукупність релігійних (культових) дій, пов’язаних з відношенням до надприродного: молитви, богослужіння, таїнства, обрядові, ритуальні, магічні дії, каяття, жертвопринесення. Культова дія завжди має чітку «вертикальну», трансцендентну спрямованість і постає невід’ємним елементом у системі відносин «віруюча людина – Бог». Сукупність культових дій є культ – уречевлений, зовнішньо видимий, важливий компонент структури релігійного комплексу. Культова (релігійна) дія структурно постає як сукупність елементів: суб’єкт дій (віруючий, релігійна організація); об’єкт, предмет дій (Бог, надприродні сили, священне); спосіб, форми впливу на об’єкт (молитва, ритуал, обряд богослужіння й т. ін.); місце культової дії (храм, молитовний будинок, «святе місце»); цілепокладання (кінцева мета культової дії). Культові дії – це нерозривна єдність релігійних дій і віри. В них віруюча людина реалізує свої релігійні потреби» [5].

«Позакультова діяльність – це дії, не пов’язані з особливими конфесійними обрядами, але спрямовані на укріплення позицій віровчення й релігійної організації, що його презентує» [6]. Таким чином, релігійна діяльність постає більш широким поняттям відносно поняття культова діяльність; культова діяльність є одним з двох різновидів діяльності релігійної.

Певний інтерес становить такий документ, як «Основи соціальної концепції РПЦ», де за межі культової діяльності винесено: миротворчість на міжнародному, міжетнічному та цивільному рівнях, сприяння взаєморозумінню і співпраці між людьми, народами й державами; турботу про збереження моральності в суспільстві; духовну, культурну, моральну й патріотичну освіту й виховання; справи милосердя та благодійності, розвиток спільнотних соціальних програм; охорону, відновлення та розвиток історичної і культурної спадщини, включаючи турботу про охорону пам’яток історії та культури; діалог з органами державної влади будь-яких гілок і рівнів з питань, значимих для Церкви й суспільства,

в тому числі у зв’язку з виробленням відповідних законів, підзаконних актів, розпорядень і рішень; піклування про воїнів і співробітників правоохоронних установ, їх духовно-моральне виховання; роботу з профілактикою правопорушень, піклування про осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі; науку, включаючи гуманітарні дослідження; охорону здоров’я; культуру і творчу діяльність; роботу церковних і світських засобів масової інформації; діяльність із збереження навколошнього середовища; економічну діяльність на користь Церкви, держави й суспільства; підтримку інституту сім’ї, материнства й дитинства; протидію діяльності псевдорелігійних структур, які становлять небезпеку для особистості й суспільства [7].

Найінформативнішим джерелом для дослідження релігійної діяльності постає Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010 [8]), де наймені визначено види такої діяльності для релігійних організацій, а саме: Клас 94.91 «Релігійна діяльність» включає діяльність релігійних організацій або індивідуальних осіб, які надають послуги безпосередньо пастирі в церквах, мечетях, храмах, синагогах та інших місцях; діяльність монастирів; діяльність релігійних організацій пустельників; релігійні ритуальні послуги. До того ж чітко вказано, що цей клас не включає: освіту, яку надають ці організації; діяльність у сфері охорони здоров’я, що її здійснюють ці організації; соціальну роботу, яку виконують ці організації. Таким чином, відправним моментом у визначені поняття «релігійна діяльність» може стати саме КВЕД.

На допомогу можуть прийти й інші законодавчі матеріали. Зауважимо, що офіційного переліку культових послуг (а також предметів культового призначення), доходи від надання (продажу) яких звільнюється від оподаткування на прибуток, не існувало аж до прийняття нового Податкового кодексу України [9]. У ст. 197. ПКУ «Операції, звільнені від оподаткування» в п. 197.1.9. ідеться про постачання релігійними організаціями культових послуг та предметів культового призначення за переліком, а саме:

а) культові послуги: хрещення, укладення церковного шлюбу, похорони, молебнь, панахида, освячення (помешкань, автомобілів тощо), обрізання, перше причастя, бар-міцво (повноліття);

б) предмети культового призначення: свічки, ікони (образи), хрести (натільні, погребальні, віттарні, требні, водосвятні, ієрейські, з прикрасами тощо), вервиці, покривала (віттарні, погребальні тощо), медальйони з релігійною символікою, вугілля кадильне, ладан, лампадне масло, миро, лампади, кадила, підсвічники (семисвічники, трисвічники пасхальні тощо), плащаниці, облачення священнослужителів (ризи, підризники, воздухи, орлиці, стихарі, скуфії, митри, камілавки тощо), вінці, граматки, приладдя для хрещення (хрестильна скринька), дароносці, дарохранильниці (реліквіарії), купелі, печатки для просфор, кропила, копія, стрючці, чаши (потирі), блюдця, звіздіці, лжиці, ковшики, дискоси, поплавки, дзвони, органи, фігармонії, прохідні

молитви, пояс «живий в помоші», мезузи, талеси, тфіліни (філактерії), скульптурні зображення святих, хроргви, фани, маца, проскури, облатки, богослужбова література.

До матеріалів, уміщених у КВЕД та Податковому кодексі, додамо дещо із соціологічних досліджень. Тут важливою постає думка видатного соціолога І.М. Яблокова, який, досліджаючи релігійні організації, зауважує, що необхідно розрізняти нерелігійну й релігійну діяльність релігійних індивідів, груп, інститутів й організацій [10]. Нерелігійна діяльність здійснюється у позарелігійних сферах: економічній, виробничій, професійній, політичній, державній, художній, науковій. Вона може мати релігійний відтінок, одним з її мотивів може бути й релігійний мотив. Проте за об'єктивним змістом, предметом і результатами – це позарелігійна діяльність. Релігійна діяльність посидає своєрідне місце в системі суспільної діяльності. Існують два основних види релігійної діяльності: позакультова й культова. Позакультова здійснюється в духовній і практичній сферах. Духовну позакультову діяльність складають розробка релігійних ідей, систематизація й інтерпретація догматів теології, написання богословських творів тощо. Різновидами практичної позакультової діяльності є виробництво засобів релігійного культу, місіонерство, участь у роботі соборів, викладання богословських дисциплін у навчальних закладах (школах, університетах, духовних навчальних закладах), управлінська діяльність у релігійних організаціях та інститутах, пропаганда релігійних поглядів через друк, радіо, телебачення, релігійна пропаганда в сім'ї та інших контактних групах. Зауважимо, що й у позакультову діяльність так чи інакше теж потрапляють елементи культу.

В Юридичній енциклопедії теж є відомості про культову й позакультову діяльність релігійних організацій. Культову діяльність релігійних організацій визначено як сукупність релігійних (культурних) дій, пов'язаних із ставленням до надприродного: молитви, богослужіння, таїнства, обрядові, ритуальні, магічні дії, каяття, жертвопринесення. Тут же зазначено, що культова релігійна діяльність не є предметом законодавчого регулювання. Однак вона може бути обмежена законом в інтересах громад, спокою, охорони громадського порядку, здоров'я або моралі, для захисту права на свободу совісті інших людей. Цю норму зафіксовано і в ст. 35 Конституції України [11]. Вона кореспондується з відповідними нормами міжнародних правових актів, що стосуються означеної сфери.

Позакультова релігійна діяльність – це сукупність релігійно обумовлених дій віруючих, релігійних інститутів, що мають за мету задоволення духовних і практичних потреб функціонування релігійних організацій: 1) у духовній сфері – продукування релігійних ідей, богословсько-теологічне їх обґрунтування, інтерпретація, систематизація; 2) у практичній сфері – пропаганда, поширення релігійних ідей, місіонерська, доброочинна, релігійно-освітня, виховна, управлінська діяльність у системі релігій-

них організацій. Практична сфера позакультової релігійної діяльності є предметом законодавчого регулювання лише в тій частині, яка не є втручанням в канонічне поле правомірної діяльності релігійних організацій [12, т. 2, с. 55].

Нерозрізненість цих важливих видів діяльності веде до плутанини в законодавчих актах, робить можливим осідання великих сум у кишенях причетних до здійснення релігійного культу осіб, приховання величезних коштів від держави через несплату податків з товарів та послуг, що віднесені до пільгових категорій. У пригоді може стати зарубіжний досвід, перш за все, європейських країн, адже за правою системою вітчизняне право належить саме до романської правової сім'ї.

Цікавим для нашого дослідження постає досвід Франції. Так, Державна Рада (Франція) виокремлює три ознаки, наявність яких є обов'язковою для того, щоб об'єднання набуло статусу культового:

- об'єднання повинно мати віросповідання (бути релігійною общинною віруючих);
- мета його діяльності має бути виключно культовою;
- його діяльність не повинна порушувати громадський порядок [13].

Однією єдиною статутною метою діяльності культових об'єднань є покриття витрат на утримання культу й публічне відправлення культу, тобто (за смыслом цих норм) здійснення особами, об'єднаними спільним релігійним віруванням, певних обрядів і ритуалів. Крім того, ці об'єднання можуть здійснювати тільки діяльність, пов'язану з цією метою, як то: придбання, наймання, спорудження й утримання культових будівель, утримання й навчання служителів культу й іншого персоналу для відправлення культу.

Визнання культового характеру об'єднання обумовлено, таким чином, констатацією наявності культу й дотримання тієї умови, що відправлення культу є однією єдиною метою об'єднання. Має оцінюватися дотримання умови про виключно культовий характер об'єднання як у статутних положеннях об'єднання, так і в його реальній діяльності. Якщо об'єднання здійснює інші види діяльності, крім названих вище й не пов'язаних напряму з відправленням культу (тобто таку діяльність, що не має в строгому смыслі слова допоміжного характеру), то воно позбавляється права користуватися статусом культового об'єднання [14, с. 147-149]. З дозволених видів діяльності культового об'єднання виключено діяльність (навіть релігійного характеру) у сфері освіти, доброочинності, соціального служіння. Проте у законодавчих документах Французької Республіки відрізняють релігійну освіту й катехізацію (їх дозволено здійснювати культовому об'єднанню) від власне освітньої діяльності.

З розподілу релігійної діяльності на культову та позакультovу випливає, що державні органи й органи місцевого самоврядування не втручаються в культову діяльність релігійних організацій, тоді як позакультова діяльність цих організацій (виробни-

цтво засобів релігійного культу, діяльність парафіяльних, монастирських господарств, місіонерство, викладання богословських дисциплін у навчальних закладах (школах, університетах, духовних навчальних закладах), управлінська діяльність у релігійних організаціях та інститутах, пропаганда релігійних поглядів через друк, радіо, телебачення, релігійна пропаганда в сім'ї та інших контактних групах тощо) нічим не відрізняється від аналогічної діяльності інших непідприємницьких організацій.

До сказаного вище можна додати ще таке: часто в дослідженнях, присвячених діяльності релігійних організацій йдеться про те, що така діяльність регулюється не тільки державними законодавчими актами, а ще й внутрішньоконфесійними настановами, положеннями, статутами. Зауважимо, що участь у такій організації вже передбачає певну залежність у мисленні й діях, адже йдеться про формування світогляду та цілої системи цінностей. Ми ще раз нагадаємо, що культова діяльність релігійних організацій регулюється виключно внутрішньоконфесійними настановами, положеннями, статутами. Позакультова діяльність релігійних організацій регулюється, в першу чергу, державними законодавчими актами, хоча й має певне релігійне забарвлення.

Культова релігійна діяльність, по суті, не вимагає від релігійної організації набуття статусу юридичної особи, адже така діяльність лежить поза межами господарського права, тоді як позакультова релігійна діяльність здійснюється без набуття такого статусу не може.

Висновки. Отже, резюмуючи сказане вище, зауважимо, що в ст. 19 «Виробнича і господарська діяльність релігійних організацій» Закон України «Про

свободу совісті та релігійні організації» необхідно ввести поняття релігійної діяльності, яку треба поділити на культову та позакультову. Культову релігійну діяльність можна визначити як різновид суспільної діяльності, основною метою якої є сповідування й поширення віри в абсолютну трансцендентну силу. До культової діяльності віднесено: утримання культу й публічне відправлення культу, тобто здійснення особами, об'єднаними спільним релігійним віруванням, певних обрядів і ритуалів, утримання й навчання служителів культу й іншого персоналу для відправлення культу. Позакультову релігійну діяльність можна визначити як діяльність в економічній, виробничій, професійній, політичній, державній, художній, науковій сферах, яка спрямована на забезпечення культової, на підтримку зв'язків із світськими організаціями й державним апаратом тощо. Введення поняття «релігійна діяльність» до закону дозволить подати реальне явне визначення релігійної організації саме через перелік суттєвих істотних ознак цього явища. Якщо господарську діяльність визначено у ст. 3 ГК України як «виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність», то й господарську діяльність релігійних організацій необхідно визначати через реалізацію продукції, виконання робіт і надання послуг вартісного характеру. Тоді господарська діяльність релігійних організацій – це позакультова діяльність релігійних організацій як суб'єкта господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення й реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96—ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Про свободу совісті і релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25.
3. Юридична енциклопедія [Текст] : в 6-и т. Т. 2: Д-Й. / Ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Укр. енциклопедія, 1998. – 744 с.
4. Калашников Ю.В. Религия и право [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://deuspravo.narod.ru/w/vDRB2.htm>.
5. Українська релігієзнавча енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ure-online.info/encyclopedia/diyalnist-religijna/>.
6. Калашников Ю.В. Религия и право [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://deuspravo.narod.ru/w/vDRB2.htm>.
7. Основы социальной концепции РПЦ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mospat.ru/ru/documents/social-concepts/iii>.
8. КВЕД-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/94/KVED10_94_91.html.
9. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI / Верховна рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17.
10. Яблоков И.Н. Социология религии. / И.Н. Яблоков. – Москва : Мысль, 1979. – 184 с.
11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96—ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
12. Шахов М. Объединения религиозного характера в современной Франции. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sdsmp.ru/news/n3456/>.
13. Commission européenne des droits de l'homme, Rapport 6 juillet 1994, Union des athées c/ France. LRRCDF. P. 147–149.